

Секція 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Супрунчук Олег Олександрович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: завідувач кафедри
історії держави та права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент *Шкуратенко О. В.*

УКРАЇНЬСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (1988–2019)

Релігійний фактор відіграє важливу роль в сучасних українських реаліях, пов'язаних із становленням нового суспільства в умовах постмайданної ситуації та військової кризи. Політичне та геополітичне змагання за Україну виявило, що суб'єктами цієї боротьби є не лише український народ та українські церкви, але й зарубіжні політичні та церковні потуги. Українська Православна Церква – найбільше релігійне об'єднання України, що має перевагу в переважній більшості областей країни за кількістю громад (крім Галичини). Від позиції УПЦ із суспільно-політичних питань залежать настрої значної кількості українських православних. При Блаженнішому митрополиті Володимирі відбувалися значні трансформації цієї позиції, які були викликані як зовнішніми впливами, так і боротьбою різних угруповань всередині УПЦ. Канонічна єдність із Московською патріархією виявилася реальною причиною для того, щоб УПЦ зайняла непатріотичну позицію під час подій на Сході України. Еволюція УПЦ до усамостійнення була перервана як зусиллями патріарха Московського Кирила, так і завдяки діяльності нового керівництва УПЦ. Нові історичні виклики, трансформації УПЦ в бік проросійськості і нова хвиля міжконфесійного протистояння роблять гостро актуальним переосмислення всього історичного шляху УПЦ з часів релігійного відродження, пов'язаного з святкуванням тисячоліття хрещення Русі у 1988 році, і до сьогодення. Аналіз розвитку УПЦ протягом 1988–2019 років дозволяє краще зрозуміти перспективи українського православ'я загалом та УПЦ зокрема. Значно змінився хід історичних релігійних подій зі становленням Київської митрополії УПЦ

(Православної церкви України). Після отримання Томосу про автокефалію ПЦУ з рук Патріарха Нового Рима Варфоломія відновилася історична справедливість. Константинополь відновив статус Київської митрополії, який вона втратила в 1686 р. При таких обставинах УПЦ МП втратила свій канонічний статус, але зберігає визнання єдиної канонічної церкви України з боку інших православних церков світу, окрім Константинопольської православної церкви.

Становище українського православ'я в 1988–2019 роках мало специфічні риси, які утруднювали визнання його автокефалізації порівняно з історичними прецедентами становлення помісних церков в інших країнах. Особливо важливо, що сьогодні немає одностайної волі церковного народу щодо набуття автокефалії українським православ'ям і немає єдності серед українських єпископів. Ця умова відіграла значну роль у процесах набуття або відновлення автокефалії Руської, Болгарської, Румунської церков. Водночас, її не можна абсолютизувати, оскільки вона не враховувалася при відновленні чи наданні вперше автокефалії Грузинській, Албанській, Польській церквам. Всеправославні собори, а у проміжках між ними – Константинопольський патріарх є вищою апеляційною інстанцією, що може вирішити проблему статусу українського православ'я сьогодні. [1]

УПЦ завжди мала обмежені можливості для власного розвитку, оскільки ситуація, що склалася в українському православ'ї, є унікальною. Як бачимо, необхідні умови – зокрема, єдина позиція православного українського єпископату при згоді народу – відсутні; і тому самопроголошення автокефалії немає чітких перспектив на визнання, а звична процедура клопотання до церквиматері не може навіть формально початися, кого б не вважали кіріархальною церквою – чи то Московський, чи то Константинопольський патріархати. Сприятлива ситуація мала місце лише в 1991 році, коли на Соборі УПЦ 1– 3 листопада вдалося забезпечити консенсусну підтримку прохання про автокефалію.

В інші періоди українське православ'я було далеке від необхідних для повноцінного становлення помісної автокефальної церкви передумов, а тому розвиток УПЦ мав специфічний характер становлення самостійної церкви без чіткого традиційного канонічного статусу. Митрополитам Філарету, Володимиру й Онуфрію, як предстоятелям УПЦ, доводилося розвивати цю юрисдикцію в дуже складних, із церковно-канонічної точки зору, умовах, постійно будучи під загрозою радикальних дій Московської та Константинопольської патріархій. УПЦ виникла шляхом трансформації українського екзархату РПЦ до статусу «умовно автономної» церкви (томос від 27 жовтня 1990 року), яка змагалася за автокефальний статус (Собор 1–3 листопада 1991 року) [2].

Ці два етапи розвитку були історично зумовленими, а переривання цих трансформацій, збереження канонічної єдності з Московським патріархатом було протиприродним. Основними причинами проросійського курсу в 1992–2004 роках були співпраця із проросійським спектром українського політикуму і страх перед можливим входженням в Україну Константинопольського патріархату, а українофільство 2007–2013 років було викликане УПЦ з боку Москви. Сприяли цим трансформаціям особливості становлення і розвиток системи управління цієї церковної юрисдикції при митрополиті Володимирі, для якої було характерне виникнення фаворитизму орієнтованого на російські еліти протоієрея В.Косовського, становлення співпраці з адміністрацією Л. Кучми, вагання вірних УПЦ в бік КПУ та П.Симоненка, виникнення систематичної співпраці з донецькою бізнесовою і політичною елітою. Встановлено, що Константинопольський патріархат бажає ослаблення РПЦ, а тому патріарху Варфоломію вигідне як усамостійнення українського православ'я, так і стан розколу. Керівництво УПЦ КП і УАПЦ насправді не було ніколи зацікавленим у об'єднанні й унормуванні статусу українського православ'я, але завжди боролосся за владу, що особливо яскраво виявилось при спробах Константинополя модерувати об'єднаний процес в 2000–2001 і 2008 роках. Керівництво УПЦ завжди було зацікавлене у нейтралізації зусиль Константинопольського патріархату утворити на основі альтернативних українських православних юрисдикцій автономну канонічну церкву, і це спонукало до тісної співпраці з Партією регіонів із моменту її створення і до перемовин із УАПЦ 2005–2008 років, які вимагали імітації проукраїнських кроків. Українофільський курс митрополита Володимира був відповіддю на тиск з боку Московської патріархії, пов'язаний із намаганням зупинити кар'єру його фаворита Олександра (Драбинка). Проти хіротонії останнього у єпископи категорично виступили патріарх Алексій та його оточення. У відповідь митрополит Володимир зібрав на хіротонію 19 грудня 2007 року єпископат УПЦ, за виключенням митрополита Агафангела і його вікарного єпископа Олексія (Гроху). 21 грудня 2007 року відбувся Архієрейський собор УПЦ, на якому було засуджене проросійське «політичне православ'я», взятий курс на деполітизацію церковного життя і становлення УПЦ як де-факто автокефальної церкви. Українофільська політика УПЦ знайшла свій вираз у боротьбі за незатверджену Московським патріархом редакцію статуту УПЦ, яку вдалося відстояти в 2008 році на Архієрейському соборі РПЦ, у 2011 на Соборі УПЦ, а також у 2012-му, при спробах «привести статут УПЦ до відповідності із статутом РПЦ». У результаті, усі рішення УПЦ не потребують для своєї чинності затвердження у Москві, обрання нового Предстоятеля УПЦ не «затверджується», а лише

«благословляється». Становище УПЦ було особливо складним після того, як влітку 2009 року патріарх Кирил домовився із патріархом Варфоломієм про невтручання в українські справи в обмін на обіцянку спільно завершити підготовку до Всеправославного собору і провести його. У ряді програмних доповідей 2007–2013 років митрополит Володимир створив ідеологію православного українофільства для УПЦ, запропонував і реалізовував політику відкритості у відношенні до інших церков України, обґрунтувалась необхідність відмови від проросійського «політичного православ'я» й «укорінення» в українському суспільстві. Митрополит Володимир розвивав вчення про УПЦ як помісну для України церкву, що має бути «національною» та об'єднувати «західноукраїнську» та «східноукраїнську» «культури» завдяки своїй відкритості. Імператив відкритості предстоятель УПЦ виводив із свхаристійної природи церкви. Ця відкритість передбачала можливість перемовин з альтернативними українськими православними юрисдикціями без попередніх умов.

Наслідком розвитку УПЦ та її діалогу із УПЦ КП, УАПЦ і помісними православними церквами світу мала стати канонічна автокефалія українського православ'я. Суттєвою складовою боротьби УПЦ за власну самостійність стала інформаційна політика митрополита Володимира, яка мала обґрунтувати необхідність «удосконалення канонічного статусу» і безпідставність аргументації прибічників збереження єдності із Москвою. Інформаційна політика УПЦ здійснювалась не лише через церковні ЗМІ (сайт «Православ'є в Україні», телеканал «Глас»), але через ряд формально незалежних ресурсів (сайти «Релігія в Україні», «Київська Русь»), що критикували ідеологію «русміра» та утверджували цінності вселенського і київського християнства. Митрополит Володимир створив ідеологію православного українофільства для УПЦ, запропонував і реалізовував політику відкритості у відношенні до інших церков України, домігся засудження проросійського «політичного православ'я» [3].

При митрополиті Володимирі відбувся розквіт фаворитизму (протоієрей Віталій Косовський, митрополит Олександр (Драбинко), митрополит Антоній (Паканіч) та ін.), що за відсутності системної кадрової політики привело до гострої боротьби за владу в 2011–2013 роках і кризи УПЦ в 2014–2015 роках. В кінці 2011 – на початку 2012 року митрополит Володимир був відсторонений від влади, а його оточення зазнало перших значних репресій. Повернення до влади митрополита Володимира 8 травня 2012 року стало можливим завдяки підтримці більшості єпископів УПЦ, яка висунула на роль нового фаворита владу Антонія (Паканіча), призначеного керуючим справами із розширеними повноваженнями. Спираючись на позитивний досвід відсторонення від посади ряду проросійських ієрархів (Іполіт Тульчинський, Антоній Олександрійський, Гурій

Житомирський та ін.), владика Олександр (Драбинко) спробував розвинути успіх, відсторонивши від посад представників проросійського крила в Синоді. Ця спроба завершилась «ув'язненням» митрополита Олександра, що ускладнило становище УПЦ в останні місяці правління митрополита Володимира. У зв'язку із неможливістю виконання обов'язків предстоятеля митрополитом Володимиром, 24 лютого 2014 року Синод УПЦ обрав місцеблюстителем Київського митрополичого престолу митрополита Онуфрія (Березовського), подолавши спротив митрополита Агафангела. У період місцеблюстителства митрополит Онуфрій виступав за партнерські відносини церкви і держави, церкви й суспільства; звертався із закликом припинити війну до В. Путіна і патріарха Кирила; дозволив розпочати перемовини із УПЦ КП та УАПЦ. Останній процес провалився через небажання патріарха Філарета поступитись місцем предстоятеля об'єднаної церкви на користь кандидатури від УПЦ.

У березні 2014 року митрополит Олександр (Драбинко) розпочав боротьбу за владу, яка була пізніше підтримана УПЦ КП. Внутрішній розбрат в УПЦ підірвав авторитет цієї юрисдикції. Після обрання митрополита Онуфрія Предстоятелем 13 серпня 2014 року все більш очевидними ставали невідповідності між діями УПЦ та суспільними запитами в умовах війни, загальне згортання проукраїнських тенденцій в УПЦ, неможливість для УПЦ запропонувати українському суспільству об'єднавчі та миротворчі проекти. Вибравши агресивну інформаційну війну проти УПЦ КП та її союзників, УПЦ свідомо виконує роль сателіта «Опозиційного блоку» [4].

Залишки авторитету УПЦ в релігійному середовищі України та суспільстві були знищені завдяки керованій із РФ інформаційній політиці УПЦ, яка повернулася до «мови ненависті» і риторики «оточеної фортеці». Знищення позитивних набутоків «українофільського» періоду правління митрополита Володимира, зміна нав'язуваного вірним типу ідентичності з відкритого до закритого перетворили УПЦ на «РПЦ в Україні». Системна криза УПЦ має тенденцію до загострення, проте, чим саме завершиться ця криза, залежить від майбутнього української держави і суспільства, а також від альтернативних православних юрисдикцій. З початком війни на Сході України, активізувалися націоналістичні угруповання, які гостро критикували та відкрито виступали проти існування Української православної церкви з керівним центром в Москві. Уже 2014 року представники церковних кіл звернулися до Петра Порошенка з прохання підняти перед Вселенським Патріархом питання щодо надання томосу про автокефалію Українській Церкві. Через анексію Криму і військову агресію Росії це питання було більш ніж актуальним для влади, по-перше, тому, що його вирішення допомагало об'єднати та консолідувати патріотичні сили проти ворога. По-друге, воно дозволяло

провести чітку лінію водорозділу між закамуфльованим у церковне облачення «Русским миром» й справді релігійними організаціями. По-третє, дозволяло нівелювати вплив Москви на внутрішні питання в Україні, що Кремль здійснював через окремі структури або представників УПЦ Московського Патріархату. Створення ПЦУ повинно було стати якісно новим етапом в розвитку вітчизняного православ'я. Проте через політизованість процесу в православ'ї настав ще більший розкол. Православні церкви світу вимагають від Патріарха Варфоломія скликання Всеправославного собору задля вирішення Українського церковного питання.

Предстоятель УГКЦ Святослав Шевчук висловив можливість укладення унії між УГКЦ і ПЦУ, оскільки обидві організації вважають себе спадкоємцями Київської митрополії X ст., але це буде можливо лише тоді, коли УПЦ і ПЦУ утворять єдину релігійну структуру.

Список використаних джерел

1. Українська Православна Церква на межі тисячоліть. Документи і матеріали. До 20-річчя Харківського Собору Єпископів Української Православної Церкви. – К. : УПЦ, 2012. – 285 с.
2. Відповідь Вселенського Патріарха Варфоломія I на постанову зібрання українського єпископату Московського патріархату // Інформаційний бюлетень УПЦ КП. – № 9. – 2000. – С. 11–12.
3. Українська Православна Церква на межі тисячоліть. Документи і матеріали. До 20-річчя Харківського Собору Єпископів Української Православної Церкви. – К. : УПЦ, 2012. – 285 с.
4. К вопросу о независимости Украинской Православной Церкви. (По материалам пресс-конференции Блаженнейшего Филарета, митрополита Киевского и всея Украины). Киев, 31 августа 1990 г. // Православный Вестник. – 1990. – №11. – С. 4–5.

Горюшкіна Анастасія Ігорівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент *Пелих Н. А.*

КОНСТИТУЦІЙНА ЮРИСДИКЦІЯ В УКРАЇНІ Й ІНОЗЕМНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Шлях до створення Конституційного Суду України був складним і тривалим. Досягти успіхів на цьому шляху можна було лише при об'єднанні зусиль усіх державних органів і органів місцевого самоврядування, консолідації усього суспільства. Лише за